

I

Bies

Nieuwe steden

Nieuwe steden in de Randstad, verstedelijking en suburbaniteit
Arnold Reijndorp, Like Bijlsma, Ivan Nio, Ries van der Wouden, Planbureau voor de leefomgeving, Den Haag, 2012
Isbn 9789491506147, 143 pp, te bestellen/downloaden via www.pbl.nl

Atlas Nieuwe Steden
Arnold Reijndorp, Like Bijlsma, Ivan Nio, Trancity*valiz, Rotterdam, 2012
Isbn 9789078088622, 360 pp, € 29,50

Boektitels bedenken blijft een kunst. Met een beetje overdrijving kun je stellen dat op de beide hier besproken boeken weinig valt aan te merken behalve dat de titel de lading niet dekt. In *Nieuwe steden in de Randstad* lezen we meteen al op de eerste pagina dat het begrip 'nieuwe steden' in Nederland nooit ingang heeft gevonden. Inderdaad, men sprak hier anders dan in Engeland en Frankrijk liever over groeikernen. Dit is dan ook wat het PBL-rapport te bieden heeft: een uitgebreide schets van het groeikernenbeleid door de diverse schaalniveaus heen, van het prille begin tot en met kwesties die nu spelen. Ook de titel van de andere publicatie zet ons op het verkeerde been. Het boek van Arnold Reijndorp c.s. is alles behalve een verzameling kaarten of prenten. Het bevat een studie naar het spanningsveld tussen de concepten stedelijkheid en suburbaniteit, opgehangen aan de lotgevallen van de Nederlandse groeikernen. Als bijproduct – wanneer men een band van 360 pagina's zo mag kwalificeren – van het genoemde PBL-rapport en van de hand van dezelfde auteurs.

Bouwprocessen kunnen het tempo van de maatschappelijke veranderingen soms nauwelijks bijbenen, zeker niet tijdens een hoogconjunctuur. De ruim vijftigjarige historie van de groeikernen in Nederland is hiervan een mooi voorbeeld. Aanvankelijk werden groeikernen noodzakelijk geacht om metropolen – destijds een schrikbeeld – te voorkomen. Toen de bouw ervan begin jaren zeventig eindelijk op gang kwam, was de maatschappelijke urgentie verlegd naar het indammen van de suburbanisatie. Tien jaar later zette de crisis van de grote steden alweer een rem op de bouw van groeikernen. Momenteel is metropoolvorming een geaccepteerd maatschappelijke gegeven waaraan alle kernen in het netwerk een bijdrage leveren. Het rapport van het Planbureau brengt deze wendingen van de nationale planningcultuur goed in beeld. Het laat zien hoe in alle fasen van de ontwikkeling geworsteld is met de hybride opgave waarmee groeikernen het veld in werden gestuurd: tegemoet komen aan de behoefte aan suburbaan wonen maar tevens in de eindfase een 'complete stad' realiseren.

Daarbij komen diverse dimensies langs, bijvoorbeeld centraal-decentraal. Ondanks de schijn van het tegendeel heeft het groeikernenbeleid vooral vorm gekregen op lokaal niveau. Het Rijk beperkte zich tot wat generieke richtlijnen: de positie ten opzichte van de centrumstad, de kwantitatieve bouwopgaven, dichtheden. Voor vele andere zaken zoals de ruimtelijke opzet van de groeikern, de woonmilieus, de openbare ruimte, moest telkens plaatselijk het wiel worden uitgevonden. Dat had zijn voordelen want lokale omstandigheden

telden daardoor zwaar en monoculturen kregen minder kans, maar het leidde ook tot ondermaatse uitkomsten. Pafafhankelijkheid speelde een rol. Vroege groeikernen zoals Purmerend en Lelystad (dat ten onrechte buiten de PBL-studie is gebleven) hebben meer te stellen gehad met negatieve stadsgevoelens bij de bewoners dan latere. Sociaaleconomisch gezien werd in Zoetermeer van meet af aan op een hoger marktsegment gemikt dan in bijvoorbeeld Spijkenisse.

Daar tegenover laat de culturele dimensie een verrassende regelmaat zien. De onderzoekers hebben voor de acht betrokken groeikernen alle gemeentelijke nota's doorgespit. Ze laten zien dat de groeikernen collectief alle transformaties van het naoorlogse verstedelijkingsdenken in Nederland hebben doorlopen. Van de modernistische fase (efficiency en functiescheiding) via het kleinschaligheidsdenken van de jaren 1970-1980, de herwaardering van design in de jaren 1990 tot het huidige accent op identiteit en netwerkvorming. Ook de bijbehorende inrichtingsconcepten zijn met verrassend gemak overal in praktijk gebracht, of het nu de (her)ontwikkeling van een dorpsgebied, een groeikern of een stadswijk betrof.

Niettemin kiest het PBL-rapport bij het opmaken van de balans ('wat zijn de groeikernen nu eigenlijk geworden?') terecht voor een benadering waarin individualiteit en niet vergelijking met bestaande oudere steden voorop staat. De acht onderzochte groeigemeenten worden elk gepositioneerd langs twee assen, een ruimtelijk-functionele as met

recensies

als extremen de 'complete stad' en de 'suburbane stad' en een sociaaleconomische as met als polen een bevolking bestaande uit 'gearriveerden' of 'sociale stijgers'. Dan blijkt dat bijvoorbeeld Houten inmiddels een uiterst stabiele positie heeft verworven als nieuwe welvarende forenzengemeente, terwijl helemaal aan de overzijde van het veld een gemeente als Spijkenisse blijkens het onderzoek evolueert tot een stedelijke emancipatiemachine.

Hoe men dergelijke positioneringen waardeert zal uiteindelijk van diverse factoren afhangen, zoals de positie in de regio. Bovendien, naast de sociaalruimtelijke werkelijkheid zijn nog tenminste twee andere te onderscheiden: die van de structuurvisies van aan de weg timmerende wethouders en planners, en die van de groeikernbevolking zelf die er in meerderheid naartoe toog voor zijn rust. Het rapport brengt het beleidsverhaal goed in beeld en hoe dit vaak op gespannen voet stond met de autonome gang van zaken. Helaas ontbreekt een hoofdstuk over de spanning tussen de politieke wilsvorming en de plaatselijke onderbuikgevoelens, een bron van veel publieke debatten in groeikernen. Wel constateren de onderzoekers op meerdere plaatsen dat de suburbane kwaliteiten van de groeikernen worden veronachtzaamd, omdat er in dit land ook na Vinex en na de geweldige opmars van het design, nog altijd een verbod lijkt te bestaan op het denken over de vormgeving van suburbane milieus.

In het boek *Atlas Nieuwe Steden* staat niet het beleid maar het lot van de steden zelf

centraal, beter gezegd de suburbane stedelijkheid van nieuwe steden. Arnold Reijndorp c.s. geven in dit boek een uitstekend gedocumenteerd verhaal over de ontplooiing van de groeikernen. Hun bevindingen zijn geordend in zes hoofdstukken, eigenlijk een soort drama in zes bedrijven achtereenvolgens getiteld: de Gedachte stad, de Geplande stad, de Ontworpen stad, de Gemaakte stad, de Geleefde stad en de Toekomstige stad. Het geheel is mooi voorzien van zes foto-essays over de contemporaine stand van de suburbane stedelijkheid door Theo Baart, plus vele bijzondere kaarten en beelden uit de ontwikkeling van de besproken groeikernen.

Wie in het PBL-rapport werd getroffen door de ambivalentie van begrippen als suburb en nieuwe stad, kan in dit boek verder op zoek naar verheldering. Wat precies te verstaan onder suburbane stedelijkheid? Zijn overloopkernen bij uitstek geëigend voor een veldstudie naar dit concept? De auteurs waarschuwen zelf: 'Stedelijke levenswijzen of suburbane leefstijlen vallen niet automatisch samen met een bepaalde fysieke omgeving. Huishoudens met een stedelijke leefstijl wonen niet zelden in suburbane omgevingen.' En ze zeggen het Rob van Engelsdorp Gastelaars na: 'Niet iedere stadsbewoner is een stedeling.' Wat is dan het probleem?

De *Atlas* begint met de constatering dat de discussie over de kwaliteit van de oude 'nieuwe steden' recent weer is opgelaaid, met als belangrijkste vraag: bestaat er een vorm van suburbane stedelijkheid die de tegenstelling stad – suburbia kan overstijgen? (pag. 27). Het begrip

suburbane stedelijkheid is in Nederland nooit goed geëxpliciteerd, eerder hangt het als een soort schim boven de ruimtelijke ordening van de afgelopen vijftig jaar. Met de twee componenten van 'suburbane stedelijkheid' is door de jaren heen flink geworsteld, wat niet bevorderlijk is voor conceptuele consistentie in het concept. Het begrip stedelijkheid werd in de groeikernen in ieder naoorlogs planningstijdvak (zie boven) anders gedefinieerd en ingevuld. Soms viel men daarbij van het ene uiterste in het andere. Met suburbaniteit verviel men precies in het andere uiterste. Door gebrek aan aandacht is het op theoretisch niveau nooit goed uit de verf gekomen. Misschien mede daardoor waren de suburbane kwaliteiten van de groeikernen in tijden van krapte en crisis het eerst kind van de rekening. De eerste generatie ontwerpers (Goudappel, Van Embden, Kuiper, Wissing) zag het ontwerpen van een groeikern primair als een volkshuisvestingsopgave, het hoofdstuk over de Ontworpen stad laat hierover geen misverstand bestaan. Stedelijke functies werden dienend geacht ten opzichte van het primaire doel: de realisering van een stroom woonmilieus van voldoende suburbane kwaliteit. De ruimtelijke structuur was opgebouwd uit autonome, naar behoefte later uit te werken eenheden. Zaken als stedelijke continuïteit en publiek domein kregen aanvankelijk weinig aandacht. Pas in de jaren 1980, met een volgende generatie ontwerpers aan de bak, komt hierin verandering. Vaak wordt dan de verkeersstructuur het aangrijpingspunt voor een integraal stedelijk ontwerp, niet de groenstructuur. 'Anders dan bij de Franse *villes nouvelles* en de Engelse *new* >>

recensies

towns is de verblijfskwaliteit of stedelijke kwaliteit van de groene ruimte veel minder bepalend voor de identiteit van de stad' (pag. 128).

Het intrigerende begrip suburbane stedelijkheid komt pas weer echt in de schijnwerpers wanneer we zijn aangekomen bij het hoofdstuk over de Geleefde stad, met als ondertitel: De nieuwe stad als dagelijkse leefomgeving. Groeikernen zijn door de jaren heen het jachtgebied geweest van vele onderzoeken naar woonsatisfactie, leefstijlen en leefpatronen. De gemiddelde bewoner associeert suburbane stedelijkheid nog altijd overwegend met 'stedelijkheid op afstand' (pag. 276): grotere voorzieningen moeten gemakkelijk bereikbaar zijn maar niet zo dichtbij dat je er hinder van hebt. De dagelijkse leefomgeving wordt afgerekend op rust en ruimte, buurtvoorzieningen, onderwijs en een stabiele sociale status. Dat volgens veel bewoners de stadscentra niet stedelijk genoeg zijn moet men wel serieus nemen, aldus de auteurs, maar het vormt zelden een breekpunt. En nieuwe steden moet men niet langs dezelfde maatlat leggen als bestaande. In plaats van louter te kijken naar wat steden nog niet zijn, zou er een ander perspectief moeten komen, 'met meer aandacht voor de sociaal-culturele dynamiek, voor de uiteenlopende levenswijzen van de bewoners en voor het soort suburbane steden dat is ontstaan,' aldus Reijndorp c.s. (pag. 277).

De meest recente generatie structuurvisies van deze gemeenten zoekt het toch vooral weer in het 'onaffe', weinig stedelijke karakter ervan. Vooral de

binnensteden moeten volgens het beleid nodig doorontwikkeld worden en de meer metropolitane bevolkingscategorieën, jongeren en hoger opgeleiden, zijn zeer welkom. Wel zorgt het feit dat nieuwe steden nu zijn opgenomen in stedelijke netwerken voor verandering en nuance-ring. Zo lezen we in de Stadsvisie 2030 van Zoetermeer voor het eerst, dat de stad weliswaar goede basisvoorzieningen moet hebben maar dat ze niet 'compleet' hoeft te zijn. Anderzijds is men niet wars van 'overcompleteid' en profileren groeikernen zich als de schaarse plekken binnen het stedelijk netwerk waar de grote regionale voorzieningen nog terecht kunnen. Aan het eind van de rit blijkt suburbaniteit als begrip nog altijd een stiefkind van het beleid. Net als in de naoorlogse grotestadswijken is de oudere woningvoorraad van groeikernen te eenzijdig. Onderhoud en vernieuwing ervan kost handenvol geld. Zo lijkt het suburbane karakter van de voormalige groeikernen, anders dan de stedelijkheid ervan, te degraderen tot een *lower class concept*, ver verwijderd van zijn eenentwintigste-eeuwse equivalent, het 'landelijk wonen in lage dichtheden'.

Hans van der Cammen

Was beleidsadviseur en parttime hoogleraar ruimtelijke planning UvA.

Film Remaking Almere. Bedacht achter de tekentafel, beziend door mensen

Joost Schrikkx in opdracht van Inbo, Woudenberg, 2012

Te zien via <http://www.youtube.com/watch?v=J3uTmmF3btg>

Burgerschap is typisch zo'n woord van beleidsmakers, net zoals zelforganiserend vermogen en eigen kracht. De burger denkt niet in deze termen wanneer hij zich inzet op de school van zijn kinderen of een boodschap meebrengt voor een zieke buurvrouw. En dat hoeft ook niet. Belangrijker is dat hij zich gesteund weet door de overheid en instanties, wanneer hij een goed idee heeft of ergens over wil meepraten. Vanuit die gedachte maakte Inbo een korte film over 'zomaar een dag uit het leven van vijf bevlogen inwoners van Almere'. We zien bebouwd Almere (bedacht achter de tekentafel), gevolgd door de bewoners die deze stad bezielen. De één organiseert een wijkfeest, een ander pakt de overlast van hondenpoep aan. Een makelaar zet zich in voor het binnenterrein van het appartementencomplex waar zij woont en een jonge live-vj wil haar werk benutten om de jongerencultuur een gezicht geven. Hun inspanningen weerspiegelen de grote sociale opgaven van de stad, zoals het stimuleren van persoonlijke ontwikkeling en het versterken van sociale cohesie. Met de film wil Inbo laten zien dat burgerschap een andere betekenis krijgt, onder invloed van bijvoorbeeld de terugtrekkende overheid.

In deze film is ervoor gekozen burgerschap gelijk te schakelen met burgerinitiatieven, het zelf ondernemen van